

COMUNICACIONS

Oscar Jané
Universitat Autònoma de Barcelona
Relator

LES GASETES DE RAFAEL FIGUERÓ: UNA EINA AL SERVEI DE LA INFORMACIÓ I LA RESISTÈNCIA DURANT LA GUERRA DE SUCCESSIÓ¹

Xevi Camprubí

Resum

La premsa fou un important instrument d'informació i de propaganda durant la Guerra de Successió, utilitzada a bastament pels dos bàndols, tant a Europa com a la península, amb l'objectiu d'influir en l'opinió pública. A Catalunya, la producció de notícies fou explotada en règim de monopoli per l'impressor Rafael Figueró, gràcies a un privilegi que l'arxiduc Carles d'Àustria li va concedir el 1706. Posteriorment, en iniciar-se el setge de Barcelona, el juliol de 1713, el govern va considerar que era una qüestió de vital importància que el món conegués la situació que es vivia a Catalunya. D'aquesta manera, en la mesura que el bloqueig ho permetia, les gasetes impreses per Figueró, juntament amb altres pamflets d'opinió, eren enviades regularment als ambaixadors que les institucions catalanes tenien a les capitals de les potències aliades, els quals procuraven utilitzar la informació rebuda en favor de la resistència.

Les armes no foren l'únic instrument utilitzat pels catalans per fer front a l'ofensiva de l'exèrcit borbònic. El 30 de juliol de 1713, una setmana després de l'inici del setge de Barcelona, la Junta de Política, un dels cinc organismes que integraven la trenta-sisena, instància representativa de la Junta de Braços, va ordenar la publicació d'una gasete, que la Generalitat encarregà immediatament a l'impressor Rafael Figueró.

[Els diputats], *atinent al concell donat per la Excel·lentíssima y Fidelíssima Junta de Política, (...) deliberan ésser concedida llicència a Rafel Figueró, impressor, per imprimir la gasete ideada, manada y formada per dita Junta lo die present.*²

D'aquesta manera, l'endemà mateix, dia 31 de juliol, sortia el primer número de la gasete que Figueró va imprimir durant el setge, una publicació que inicialment portava el títol de *Gazeta de Barcelona*, però que ben aviat fou substituït pel de *Diario del sitio y defensa de Barcelona*.³

L'objectiu d'aquesta comunicació és, per tant, mostrar el paper que va desenvolupar la premsa al llarg de la Guerra de Successió i, sobretot, durant el setge de Barcelona de 1713-1714, quan les gasetes impreses per Rafael Figueró van esdevenir un instrument propagandístic al servei dels defensors. En aquell moment, l'impressor ja gaudia d'una llarga experiència en la publicació de notícies, no debades el consum de premsa periòdica era un fenomen del tot arrelat a Barcelona des de feia 30 anys.

¹ Aquesta comunicació s'emmarca en la recerca que ha donat lloc a la tesi doctoral titulada *L'impressor Rafael Figueró (1642-1726) i la premsa a la Catalunya del seu temps*, dirigida pel professor Agustí Alcoberro, que fou llegida el gener del 2014. La investigació té com a objectiu l'estudi del funcionament de la indústria editorial catalana i de la publicació de notícies durant el període comprès entre les guerres dels Segadors i de Successió.

² Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA), Generalitat, Esborrany de Deliberacions, 1710-1713, Sèrie General (N), 386, f.533, 30 de juliol de 1713. Agraïxo la referència a aquest document a l'historiador Francesc Riart. Rafael Figueró fou l'impressor de la Generalitat de Catalunya des del 1674 fins al 1714. El primer dels nomenaments, que els diputats li renovaven cada trienni, es troba a: *Dietaris de la Generalitat de Catalunya*, volum VIII, Generalitat de Catalunya, Barcelona, 2003, p. 3.

³ Una edició facsimil de la gasete impresa per Rafael Figueró durant el setge de Barcelona es troba a: A. ALCOBERRO, M. CAMPABADAL i X. CAMPRUBÍ, *El setge de Barcelona, 1713-1714. Diario del sitio y defensa de Barcelona*, Tres i Quatre, València, 2008.

La consolidació de la periodicitat

La premsa periòdica –les anomenades gasetes– va aparèixer a Europa al llarg de les primeres dècades del segle XVII. A Catalunya, tanmateix, no es va consolidar fins a la dècada de 1680, coincidint amb l'interès que la Gran Guerra Turca va suscitar arreu d'Europa, sobretot arran dels setges de Viena, el 1683, i de Buda, el 1686. Aleshores, aprofitant un moment de recuperació econòmica, una nova generació d'impressors, encapçalats per Rafael Figueró, va optar per la publicació de notícies com una forma més de diversificar el seu negoci.⁴

D'aquesta manera, a Barcelona es reproduïen setmanalment les gasetes que arribaven de Madrid, Saragossa o Sant Sebastià, i que acostumaven a recollir informacions que tenien el seu origen a Brussel·les o a Amsterdam. Precisament, una de les gasetes publicades a la capital catalana es titulava *Noticias Generales de Europa, venidas a Barcelona por el correo de Flandes*. De la mateixa manera, en aquells anys la *Gazette* parisenca era reeditada per Rafael Figueró, amb el títol de *Noticias Generales de Europa, venidas a Barcelona por el correo de Francia*.⁵

De fet, l'existència de la premsa periòdica fou possible gràcies a una gran xarxa de correu –el principal mitjà per transmetre informació a distància a l'època Moderna– que unia les principals ciutats europees. Així, Madrid, com a cort de la monarquia hispànica, estava connectada amb París, Viena o Roma a través de la frontera d'Irún, gràcies als correus de Flandes i d'Itàlia. Al seu torn, Barcelona estava unida amb la capital francesa pel correu de França i amb Itàlia per la ruta que es dirigia a Milà passant per Montpeller, però sobretot per via marítima, principalment a través dels ports de Gènova i de Finale Ligure. A més, les capitals catalana i castellana estaven connectades per un servei de correu ordinari –l'anomenada estafeta– que cobria la distància entre les dues ciutats en set dies, un cop per setmana.⁶

Un altre dels factors importants que va propiciar el desenvolupament de la premsa a l'època Moderna fou l'existència d'un vast i complex entramat d'ambaixadors i d'espies que s'estenia per tot el continent i que, fet i fet, era la font d'on provenia la major part del material que es publicava. A partir de la segona meitat del segle XVI, segons ha assenyalat Mario Infelise, la informació de caràcter polític i militar, reservada inicialment als àmbits diplomàtics i cortesans, es va convertir en objecte de l'interès general, sovint sense cap altre més motivació que la curiositat.⁷

Agents i confidents

A pesar que Barcelona no era la seu d'una cort, la Generalitat i el Consell de Cent se servien també d'uns agents –bàsicament a Madrid i a Roma– que portaven a terme una tasca de representació equiparable a la diplomàtica. La principal ocupació dels agents a la Cort era la de fer arribar al rei o als seus ministres les cartes de súplica o els memorials de greuges –en moltes ocasions impresos– que enviaven els diputats o els consellers de Barcelona. Paral·lelament, els agents catalans tenien la missió d'informar de les novetats que circulaven per la capital castellana, sobretot relacionades amb els conflictes que es desenvolupaven arreu d'Europa.

El juliol de 1673, per exemple, Joan Francesc Pujol, agent del Consell de Cent a Madrid, va enviar una carta als consellers per informar-los de l'estat del setge que el rei Lluís XIV de França havia posat a la ciutat de Maastricht. Entre les novetats hi havia la mort del comte d'Artagnan, el popular mosqueter:

*En carta de 30 del passado que ha traydo el correo de Flandes dicen que (...) el Rey Christianissimo continua en el sitio de Mastrich y ha doce dias que empezo a abrir los ataques, y el de San Juan a la noche mandó dar asalto general en que perdió mucha gente y entre ellos al conde Artañán, capitán de sus guardias, y otros oficiales y personas de suposición.*⁸

4. Sobre els orígens de la premsa periòdica a Catalunya, vegeu principalment: J. TORRENT i R. TESIS, *Història de la premsa catalana*, Bruguera, Barcelona, 1966; H. ETTINGHAUSEN, *La guerra dels Segadors a través de la premsa de l'època*, Curial, Barcelona, 1993; i J. GUILLAMET, *Els orígens de la premsa a Catalunya. Catàleg de periòdics antics (1641-1883)*, Arxiu Municipal de Barcelona, Barcelona, 2003.

5. Una de primeres gasetes conservades aparegudes amb aquesta fórmula fou, per exemple, la que l'impressor Vicenç Surià va publicar l'any 1685 amb el títol de *Noticias generales de Europa, venidas a Barcelona por el correo de Flandes el viernes al 1 de junio de 1685*. Biblioteca de Catalunya (BC), F. Bon. 2226. La reedició de la *Gazette* per part de Rafael Figueró es constata, per exemple, en la gasete titulada *Noticias generales de Europa, venidas a Barcelona por el correo de Francia a 18 de julio de 1687* (BC, F. Bon. 2273), que era una reproducció parcial de la *Gazette, du 5 juillet 1687*. Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (AHCB), Pre-premsa 3/9.

6. Sobre el sistema de correu a Espanya i Catalunya a l'època Moderna vegeu, per exemple: C. ALCÁZAR, «Los orígenes del correo moderno en España». *Revista de la Biblioteca, Archivo y Museo*, XVIII, (1928), p. 169-187; J. CAMPINS DE CODINA, *El correo en Cataluña*, Porter, Barcelona, 1951; M. MONTAÑEZ MATILLA, *El correo en la España de los Austrias*, CSIC, Madrid, 1953; i F. ALONSO GARCÍA, *El correo en el Renacimiento europeo. Estudio postal del archivo Simón Ruiz (1553-1630)*, Fundación Albertino de Figueiredo para la filatelia, Madrid, 2004.

7. M. INFELISE, «Disimulo e información en los orígenes del periodismo». A R. CHARTIER i C. ESPEJO (eds.), *La aparición del periodismo en Europa. Comunicación y propaganda en el Barroco*, Marcial Pons, Madrid, 2012, p. 159. Sobre les xarxes diplomàtiques a l'Europa moderna vegeu també: L. BÉLY, *Espions et ambassadeurs au temps de Louis XIV*, Fayard, Paris, 1990, p. 87.

8. AHCB, Consell de Cent, Lletres comunes, 1673-1674, 1B-X-98, n.63, 15 de juliol de 1673.

De la mateixa manera, els agents acostumaven a enviar la premsa que circulava per Madrid, com ho mostra una gaseta d'Amsterdam que els consellers van rebre el 1678 de part del seu home a la Cort.

*Muy Ilustres señores, recivo la carta de V.S. de 5 del corriente en que no me manda V.S. cossa particular, y no teniéndola yo tocante a negocios que poder participar a V.S. solo servirá esta para poner en manos de V.S. essa Gaceta de Abstardam que ha venido con el correo de Flandes.*⁹

D'altra banda, per tal d'aconseguir novetats de la situació a l'interior del país, les autoritats, sobretot en temps de guerra, se servien dels anomenats confidents. Es tractava, de fet, de veritables espies que s'infiltraven en les línies enemigues, on, gràcies als seus contactes, aconseguien informació sobre els moviments de l'exèrcit contrari. L'any 1695, per exemple, en el marc de la Guerra dels Nou Anys, la Generalitat va pagar 115 lliures i 10 sous al sergent Josep Bellver pel que havia gastat en confidents.

*Per albarà dels senyors deputats de 30 de juliol 1695 foren dites en lo Banch de la present ciutat (...) 115 lliures, 10 sous per consemblants que de orde de ses senyories ne ha pagadas al sargento major del tercio de la present casa, Joseph Bellver, per tantes ne ha gastades a diferents confidents tenia, no sols en la ciutat de Gerona y part del Empurdà, però també en lo exèrcit enemich, en lo any proppassat, a effecte de saber los designes del enemich.*¹⁰

A vegades, però, els informadors eren les autoritats locals. L'any 1696 els jurats de Begur donaven detalls als consellers de Barcelona sobre els moviments de l'armada francesa.

*Excel·lentíssim senyor, essent vingut lo senyor Macià Ros dextra ciutat a esta vila per saber lo camí havien pres las galeras de Fransa, y havent-se'n tornat dit senyor est matí de assí ab notícias que ditas galeras havian tombat lo cap de Creus, com en effecte lo tombaren, esta tarda són arribats assí dos hòmens de Cadaquès, coneguts, y nos han dit que despuès que hagueren tombat dit cap de Creus, trobant-se lo vent contrari, se'n tornaren y a la nit se reculliren dins lo port de Cadaquès, ahont se troban vuy, fent aigües. La veu que diu corra allí que se'n tornan a Marcella. (...) Si altra notícia se ofereix, asseguram ab tota diligència participar-la a V.E.*¹¹

Una cosa semblant va succeir durant la Guerra de Successió. El 20 d'agost de 1705 els còsols de Tarragona van escriure als consellers de Barcelona per informar-los que tres dies abans la ciutat de Dènia havia caigut a mans de l'exèrcit de la Gran Aliança. Es tractava, de fet, de la primera notícia que el Consell de Cent va rebre sobre el desembarcament aliat, que suposava l'inici del conflicte a la península.

*Excel·lentíssim senyor, en obtemperació del que tenim offert a V.E., participam com vuy ha arribat al port de esta ciutat ab sa barca lo patró Anthoni Llach, natural de Sitges, qui declara que ayr die 19 [d'agost de 1705] partí de la platja de Vinarós, regne de València, y que ans de partir ell, arribà a la mateixa platja lo patró Marcos Beleciano, natural de dita vila, qui junt ab los mariners de sa barca deyan que la armada enemiga lo die dilluns passat als 17 del corrent havia sotsprès lo castell y ciutat de Dènia y que dempuès havia pres dita armada lo rumbo assí a estas costas de Catalunya.*¹²

Un altre exemple de la col·laboració en tasques informatives entre les autoritats locals l'aporta Josep Ramis, jurat de Sant Celoni, que l'any 1711 feia arribar notícies de l'avanç de l'exèrcit borbònic cap a Girona al mercader Gabriel Font, conseller quart de Barcelona.

Il·lustre senyor Gabriel Font, tinch rebut las dos cartas de V.I. en resposta y avis de haver V.I. rebut las mias, y continuant ma incumbència passo a donar avis a V.I. que tinch lo [correu] propi de la part de Gerona, lo qual me ha arribat ara que són cerca las nou horas de la nit. Y las notícias són que lo

9. AHCB, Consell de Cent, Lletres comunes, 1678, 1B-X-102, f.52, 12 de març de 1678. Es tractava, molt probablement, de la *Gazeta de Amsterdam*, que imprimia en aquesta ciutat, en castellà, el sefardita David de Castro Tartás. Sobre aquesta gaseta vegeu: J. DÍAZ NOCI, «Gacetas españolas de los Países Bajos en el siglo xviii: La Gazeta de Amsterdam y Noticias Principales y Verdaderas». *Ámbitos*, 7-8 (2001-2002), p. 215-237.

10. ACA, Generalitat, Registre de dates extraordinàries, trienni de 1692, Sèrie G, 46/41, f.14, 30 de juliol de 1695.

11. AHCB, Consell de Cent, Lletres comunes, 1696, 1B-X-116, f.160, 25 d'agost de 1696.

12. AHCB, Consell de Cent, Lletres comunes, 1705-1706, 1B-X-122, f.56, 20 d'agost de 1705.

*divendras a la matinada lo enemich donà un gran avans a la plassa y després cessà lo tirar, tant de una part com de altra, y fins vuy al mitx dia no se ha pogut averiguar en què ha parat, si en bé o en mal. Y per saber-ho se han fet dos propis, sols per esta part, a la plassa, y encara no eran tornats. Luego sian tornats ja tindrè avis y per demà espero lo saber-ho y seguidament participar-ho a VI.*¹³

Fins i tot el 1714, durant el setge de Barcelona, Rafael Casanova disposava almenys d'un espia dins dels cordons de l'exèrcit borbònic. Una carta xifrada que «el confident del conseller en cap» va enviar el maig de 1714 contenia detalls sobre els moviments de les tropes enemigues i, fins i tot, un oferiment per fer arribar cartes a Viena.

*Tambièn tengo que dezir a V.M. que si les conviene passar algun pliego de cartas en el señor Emperador, que Dios guarde, por acá seran puntuales y bien seguras, como me lo pidió el señor marquès Perlas una vez quando se hallava aquí, y se las doy palabra que lo executaré muy prompto y con seguridad, que es quanto me puedo ofrecer.*¹⁴

Una cort europea

L'arribada de l'arxiduc Carles d'Àustria Barcelona el 1705 va comportar la transformació de la capital catalana en una cort europea. En l'àmbit comunicatiu, la presència del monarca va comportar canvis substancials, sobretot perquè va acabar amb la tradicional dependència informativa envers Madrid. A partir d'aleshores, els despatxos que procedien de Londres, La Haia o de Viena, seus dels governs aliats, arribaven directament a Barcelona. Un exemple l'aporta la carta que l'emperador Josep I va escriure als tres comuns –la Generalitat, el Consell de Cent i el Braç Militar– el gener de 1706, per tal de donar-los l'enhonorabona per haver recuperat la llibertat.¹⁵

D'una forma semblant, Rafael Figueró va publicar el discurs que la reina Anna d'Anglaterra va fer davant dels Lords i dels Comuns arran de l'ocupació aliada de Barcelona, tot referint-se a unes cartes que havia rebut del rei Carles III, del general Peterborough, del Braç Militar i dels consellers de la ciutat de Vic.

*Aviendo recibido, poco haze, cartas del Rey de España y del conde de Peterborow, que contienen una distinta relación de nuestros grandes y afortunados sucessos en Cathaluña, hazen a un mismo tiempo evidencia de quan razonable sea el conservarles y mantenerles incessantemente. Yo miro esto como negocio de tanta importancia y tanto de vuestro agrado que he mandado se comuniquen a las dos cámaras en el Parlamento la carta que me ha escrito el Rey de España, otra de la Junta o Braço Militar de Cathaluña y otra de la ciudad de Vique, como también una copia de la carta del conde de Peterborow. Muy en particular a vosotros, nobles de la Cámara Baxa os lo pongo en la consideración como a medio el mas pronto para restituir la Monarquía de España a la Casa de Áustria.*¹⁶

A més d'això, Barcelona era també el centre de producció de les notícies que els generals de l'exèrcit de la Gran Aliança enviaven des dels camps de batalla. Un exemple l'aporta la carta –impresa per Rafael Figueró– que un capellà castrense va enviar el desembre de 1706 a Llorenç Tomàs, canceller de Catalunya, en nom del marquès de Marialva,

13. AHCB, Consell de Cent, Lletres comunes, 1711-1712, 1B-X-125, n.19, 24 de gener de 1711.

14. AHCB, Consell de Cent, Lletres comunes, 1714, 1B-X-127, n.194, 16 de maig de 1714. El text figura al revers de la carta xifrada, encapçalat pel títol «Còpia de carta del confident al conseller en cap. 16 maig 1714». Sobre l'activitat de l'espionatge a Catalunya durant la Guerra de Successió vegeu: J.M. TORRAS I RIBÉ, *Felip V contra Catalunya*, Dalmau, Barcelona, 2005, pp. 28 i 53-57.

15. *Còpia y traducció de la carta que la S.C. y R. Magestat del Senyor Emperador Joseph I, Rey de Ungria, Bohèmia, etc., archiduch de Àustria, etc., escrita als Excelentíssims Senyors concellers, Senat y poble de la ciutat de Barcelona*. Biblioteca Universitària de Barcelona (BUB), B-65/4/3-2. De la mateixa manera, es conserven les cartes que l'Emperador, l'emperadriu Amàlia Guillema i l'emperadriu Elionor, vídua de Leopold I, van enviar al Braç Militar, que foren impreses per Rafael Figueró. *Còpia de las cartas, en su original latinas y en la traducción castellanas, escritas por las S.C. y Reales Magestades del Augustíssimo Señor Emperador Joseph, por la gracia de Dios, Rey de los romanos, de Ungria, de Boemia, etc., y de las Augustísimas Señoras Emperatriz viuda y Emperatriz reinante, al Excelentísimo y Fidelísimo Braço Militar del Principado de Cathaluña*. BC, F. Bon. 12728. A més d'aquestes, es conserva també la còpia impresa de la carta que l'emperadriu Elionor va enviar al Consell de Cent, impresa per Joan Pau Martí. *Còpia y traducció de la carta de la Augustíssima Senyora dona Eleonor Magdalena Theresa, viuda del Augustísim Senyor Leopoldo Primer, mare del Augustísim Senyor Emperador Joseph I y de la S.C. y R. Magestat del Sereníssim Senyor Carlos Tercer, nostre Amabilísim Rey y Senyor (que Déu prospere y guarde), escrita als Excelentíssims Senyors concellers, Senat y poble de la ciutat de Barcelona*. BUB, B-65/4/3-3.

16. *Noticias venidas de Londres a Barcelona*. AHCB, B 1706 8è op. 23. El discurs de la reina Anna d'Anglaterra va aparèixer publicat prèviament a *The London Gazette*, en l'edició del 27 de novembre de 1705, del calendari julià.

general portuguès de l'exèrcit aliat, per informar-lo d'un enfrontament que hi havia hagut contra les tropes borbòniques prop de Mequinensa.¹⁷

Les notícies publicades a Barcelona eren susceptibles de ser reproduïdes també en altres capitals europees. Un exemple és el full que Figueró va imprimir el 1708, titulat *Noticias verdaderas de los felizes sucesos que a favor de nuestro adorado monarca Carlos Tercero (que Dios guarde) se han conseguido en estos mares de Cathaluña y dentro el Mediterraneo con el arribo de la gran flota de los Altos Aliados*, que fou reproduït poc després a Milà per l'impressor Marco Antonio Malatesta, amb el títol de *Vere e distinte notizie de felici successi che a favore della maestà del Ré nostro Signore Carlo Terzo (che Dio guardi) si sono conseguiti ne mari di Catalogna e dentro il Mediterraneo coll arrivo della gran flota inglese ed olandese sotto il comando dell ammiraglio Lake, ricevute da Barcellona con lettere de 25 maggio del corrente anno*.¹⁸

El monopoli de la premsa

Una altra de les repercussions que, en l'àmbit comunicatiu, va comportar l'arribada de l'arxiduc Carles d'Àustria a Barcelona fou la creació de la figura de l'impressor reial, un títol –inexistent fins aleshores a Catalunya– que el gener de 1706 fou concedit a Rafael Figueró. Entre altres coses, aquest privilegi va servir per instaurar un model de premsa en règim de monopoli, en una línia semblant al que existia a Castella des de mitjan segle XVII.¹⁹

El privilegi per publicar gasetes havia estat introduït a Espanya per Joan Josep d'Àustria, que va concedir el títol de «Gacetero Mayor del Reino» al flamenc Francisco Fabro Bremundan, el seu home de confiança. D'aquesta manera, l'únic periòdic que es publicava mensualment a Castella en aquells anys era la *Gaceta Nueva*, fundada el 1661, que anys després es transformaria en la *Gaceta de Madrid*. A partir de 1677, quan Joan Josep d'Àustria va esdevenir primer ministre, les gasetes escrites per Fabro Bremundan es van convertir en una veritable «premsa d'estat» –en una línia semblant a la *Gazette* francesa–, ja que la informació publicada provenia de la Secretaria del govern, que ocupava el mateix gaseter.²⁰

Durant l'estada de Carles III a Catalunya no sembla que existís cap secretaria o «gabinet» de premsa, a l'estil de la que Fabro Bremundan va posar en pràctica a Castella. És important precisar, en aquest sentit, que el títol d'impressor reial, tal com es desprèn de la concessió, fou una petició expressa de Rafael Figueró i no una iniciativa de l'arxiduc. També així, la política adoptada per Carles III en matèria de comunicació no es corresponia exactament al model de premsa d'estat que hi havia a França, on el contingut de la *Gazette*, segons ha assenyalat Gilles Feyel, era la «paraula reial».²¹

Amb tot, gran part de la informació que apareixia en les gasetes publicades per Figueró, com havia estat habitual fins aleshores, tenia el seu origen en fonts governamentals. Ara bé, tal com es desprèn d'un memorial elaborat pels seus advocats, l'impressor reial gaudia d'un cert marge per decidir el contingut de les gasetes:

*Es pues preciso que para el ministerio de imprimir las gazetas se destine un sugeto, el qual tenga las calidades que parecieren serle necessarias, recoja las noticias, reciba de los Ministros Reales las que juzgaren darle, las disponga oportunamente y las publique quando y como convenga.*²²

El principal objectiu del privilegi concedit a Rafael Figueró era el de controlar la premsa d'una forma més efectiva, posant fi a la diversitat de productors de notícies. Els advocats de l'impressor atribuïen aquesta mesura a la necessitat d'unificar les veus, en benefici de la veracitat de la informació:

Es cierto que si qualesquiera impressores pudieran imprimir e imprimiessen las gazetas seria un cahos el de los impressos, más obscuro y confuso que la noche. Porque como las nuevas se hazen inciertas en llegando a personas de dos classes y se abultan muy fácilmente con la incertidumbre y muchas vezes na-

17. Copia de carta que el padre fr. Juan de la Concepción, trinitario descalço, capellán en el campo del Señor marqués de Marialva, escribe al Señor doctor Don Lorenço Thomás y Costa, canceller de Cathaluña, haziendo relación de la expedición de Mequinensa, dirigida en nombre del Excelentissimo Señor conde Ullefeld, virrey, lugarteniente y capitán general de Cathaluña, por dicho Señor marqués de Marialva. BC, F. Bon. 2992.

18. *Noticias verdaderas de los felizes sucesos que a favor de nuestro adorado monarca...*, Biblioteca Borja (BB), Patrimoni, *N 15-II-15a.53; *Vere e distinte notizie de felici successi che a favore della maestà del Ré nostro Signore...*, BC, 16-III-8/7.

19. Una còpia impresa de la concessió del títol d'impressor reial a Rafael Figueró es troba a: BC, F. Bon. 2977.

20. Sobre les gasetes publicades a Madrid i el paper de Francisco Fabro Bremundan vegeu: E. VARELA HERVIAS, *Gazeta Nueva, 1661-1663. Notas sobre la Historia del periodismo español en la segunda mitad del siglo XVII*, Madrid, 1960; i J. PÉREZ DE GUZMÁN Y GALLO, *Bosquejo histórico-documental de la Gaceta de Madrid*, Imprenta de la sucesora de M. Minuesa de los Rios, Madrid, 1902.

21. G. FEYEL, *L'annonce et la nouvelle. La presse d'information en France sous l'ancien régime (1630-1788)*, Voltaire foundation, Oxford, 2000, p. 435.

22. *Utilidad pública atendida en el real privilegio que la S.C.R. Magestad del Rey nuestro Señor don Carlos III (...) otorgó a Rafael Figueró, padre e hijo, impressores (...), defendida de las quejas que el gremio de los libreros...*, BC, F. Bon. 3022, p. 15.

*cen del vulgo caprichoso que tiene genio y gusto de fingirlas, como la ociosidad la tiene de publicarlas quando son falsas, parecería un Babel y confusión de lenguas.*²³

La creació de l'ofici d'impressor reial va suposar, per tant, la fi de la liberalització de la publicació de notícies que existia a Catalunya. Fins aleshores, qualsevol persona, prèvia sol·licitud de la preceptiva llicència, podia imprimir gasetes, assumint, això sí, el cost de producció. Per aquesta raó, la resta dels impressors van queixar-se davant dels tribunals, tot argumentant que la publicació de notícies no formava part de les obligacions de l'impressor reial:

*Al impresor Real lo que li pot tocar privative ad quoscumque alios [en exclusiva] és lo imprimir aquells papers tocants a la casa y Thesoreria Real, com són los edictes, baniments, publicacions de guerras y paus, pasaports y altres semblants, que-s pagan de diners dels cofres Reals de sa Magestat (que Déu guarde) y no lo estampar las gasetas, papers polítichs, de Estat, y relacions de serveys, que no-s pagan de diners propis de dita sa Magestat.*²⁴

La disputa entre Rafael Figueró i la resta d'impressors amb motiu de la concessió del privilegi reial es va arribar a discutir, fins i tot, en el marc de les Corts celebrades a Barcelona el 1706. Amb tot, el conflicte fou finalment resolt a favor de Figueró arran d'una sentència emesa per la Reial Audiència, de manera que fou l'únic impressor de Barcelona que va publicar gasetes durant la Guerra de Successió.²⁵

La propaganda dels resistents

Com ha estat explicat a l'inici de la comunicació, el juliol de 1713, en començar el setge de Barcelona, Rafael Figueró va rebre l'encàrrec de publicar una gasete, la qual, amb el títol de *Diario del sitio y defensa de Barcelona*, va esdevenir l'òrgan propagandístic de la resistència dels catalans. Es tractava, de fet, d'una veritable publicació d'estat, ja que durant els primers mesos en fou responsable la Junta de Política i, posteriorment, a partir de febrer de 1714, el Consell de Cent, quan aquesta institució va assumir el govern del país.²⁶

A més, la Junta de Braços va encarregar a Figueró la impressió d'un pamflet, titulat el *Despertador de Catalunya*, aparegut el novembre de 1713, que explicava els motius que havien portat els catalans a oposar-se al tractat d'Utrecht i a continuar la guerra. La voluntat del govern de fer arribar aquest missatge més enllà de les fronteres del país es constata per l'existència d'una versió en italià, així com també per la publicació, poc després, d'un text semblant redactat en castellà, titulat *Crisol de fidelidad*.²⁷

Aquestes publicacions, conjuntament amb el *Diario del sitio*, van ser repartides per tot Europa, gràcies als agents i els ambaixadors catalans. A principis del mes de desembre de 1713, Francesc Anton Vidal, agent del Consell de Cent a Mallorca, confirmava als consellers que havia rebut dos números de la gasete i el *Despertador de Catalunya*, que van arribar a Alcúdia, al nord-oest de Mallorca, en un vaixell procedent de la capital catalana.

Per [correu] propi ha despatxat lo governador de Alcudia a est Il·lustríssim senyor virrey, ab diferents plechs ha aportat embarcació vinguda de eixa ciutat [Barcelona], he tingut lo de V.E. de 21 del passat, junt ab los papers novament impresos ab lo títol de Despertador de Cathalunya, y las gazetas dels dias 11 y 17 de noviembre, que de una y altre cosa se executarà lo que V.E. insinua, assegurant a V.E. que ab ancia se estan aguardant las gazetas per tenir las noticias y passar-las en Itàlia y Alemania, y me las

23. *Utilidad pública atendida en el real privilegio...*, op.cit., p. 12.

24. Declaració de Joan Sala, oficial impressor de Barcelona, en el marc del plet originat per la concessió del privilegi a Rafael Figueró. ACA, Reial Audiència, Plets civils, 16661, s.f., 18 d'abril de 1707.

25. Sobre el conflicte que va provocar la concessió del títol d'impressor reial vegeu: X. CAMPRUBÍ, «Llibres i lliure comerç a la Barcelona moderna: els conflictes entre l'impressor Rafael Figueró i la confraria dels llibreters (1671-1711)», *Recerques*, 65 (2012), p. 75-107.

26. El número 22 del *Diario del sitio y defensa de Barcelona*, datat el 26 de febrer de 1714, incorporava, per primera vegada, un colofó amb la indicació que havia estat «*impresa por mandamiento del Excelentísimo y Fidelísimo consistorio*». BC, F.Bon. 682. Val a dir, però, que tot i que durant el setge de Barcelona es va adoptar un sistema de govern «republicà», Rafael Figueró continuava figurant en els impresos com a «*impresor del Rey nuestro Señor*».

27. *Despertador de Cathalunya, per desterro de la ignorància, antídoto contra la malícia, foment a la paciència y remey a la pusil·lanimitat en públich manifest de las lleys y privilegis de Cathalunya...* BUB, B/45/3/8-3. L'edició en italià, traduïda per Francesc Solanes, fou impresa el 1714 a Nàpols per Felice Mosca, amb el títol *Suegliarino di Catalogna, per bando dell'ignoranza, antidotto contro la malitia, fomento alla pazienza e rimedio alla pusillanimita, in publico manifesto delle leggi e privilegii di Catalogna...*, Biblioteca de Montserrat (BM); D VII 12è 21. *Crisol de fidelidad, manifestación que haze el Principado de Cathaluña de las causas de alta congruencia que le han obligado a tomar las armas para defender su libertad...*, BUB, B-45/3/21-18. Sobre aquests textos vegeu: J. ALBAREDA, *Escrits polítics del segle XVIII*, Tom I, *Despertador de Catalunya i altres textos*, IUHJV-V Eumo, Barcelona-Vic, 1996; i R.M. ALABRÚS, *Felip V i l'opinió dels catalans*, Pagès editors, Lleida, 2001, pp. 291-299.

*demanan personas de qualitat per eix fi y regonech pot ésser de algun útil lo entregar-ne. Y així suplico a V.E. mane enviar-ne algunas luego de ésser publicadas, ab las embarcacions més promptas per venir a est port, per poder-las repartir y enviar luego.*²⁸

Així, complint les ordres donades pels consellers de Barcelona, Francesc Anton Vidal va enviar les gasetes i el *Despertador de Catalunya* als ambaixadors catalans a l'estranger. Felip de Ferran i Sacirera, des de La Haia, confirmava haver-ho rebut en una carta que va escriure als consellers de Barcelona el 28 de desembre de 1713:

*Rebo la de V.E. dels 20 de noembre ab las gasetas, lo Despertador de Catalunya, las noticias del estat se troba V.E.*²⁹

De la mateixa manera, a finals del mes de desembre, Pau Ignasi de Dalmases, ambaixador a Londres, va rebre també les gasetes i el *Despertador de Catalunya*, tal com assegurava en una carta que va enviar a Viena, adreçada a Ramon Vilana Perles, secretari d'Estat de l'emperador Carles VI.

*Mi señor i mi amigo, (...) supongo que habrás recibido dos gazetas de Barcelona, de 11 y 17 de el pasado. (...) Oy [29 de desembre de 1713] he recibido carta de la Ciudad de 20 de noviembre en que me remite las dos gazetas citadas, otro gran papel impreso por Figeró, intitulado Despertador de Cataluña, que no te remito porque supongo te lo habrán embiado.*³⁰

De fet, el *Diario del sitio y defensa de Barcelona* era enviat habitualment a l'estranger, com es constata en la correspondència de Pau Ignasi Dalmases. En una carta que va enviar a Vilana Perles el gener de 1714, l'ambaixador assegurava que havia llegit una gasetta publicada a Barcelona el desembre anterior, que li va facilitar un català que també vivia a Londres.

*A un paisano ha llegado Gazeta de Barcelona que refiere los sucesos hasta el día 11 de diciembre.*³¹

Uns mesos després, el juny de 1714, el Consell de Cent va aconseguir fer arribar a Dalmases les còpies impreses d'unes cartes de l'emperador Carles VI, que havien arribat a Barcelona el mes d'abril, juntament amb notícies sobre l'estat del setge de la ciutat.

*Excel·lentíssim senyor, don Miquel de Monserrat, de Gènova, ab carta de 15 maig, me remet per Amsterdam tres plechs de V.E. (...) [en els que] venian las còpies de las Reials y Imperials cartas que V.E. avia rebut del Emperador y Emperatriz, nostres senyors (que Déu guarde), també de la carta circular que V.E. manà publicar y las noticias dels sucesos de exa gloriosa ciutat, des de lo dia 17 fins al 21 de abril, de que dono a V.Exa las més expressivas gracias.*³²

En aquelles cartes, l'Emperador informava les autoritats catalanes que havia signat la pau amb França a Rastatt. Tanmateix, el contingut fou interpretat com un senyal inequívoc que des de Viena s'enviaria un exèrcit per alliberar Barcelona del setge borbònic. Amb l'objectiu d'encoratjar la població, tant de dins com de fora de la ciutat, les cartes

28. AHCB, Consell de Cent, Lletres comunes, 1713, 1B-X-126, n.163, 6 de desembre de 1713. Els exemplars originals dels números del *Diario del sitio y defensa de Barcelona* de l'11 i el 17 de novembre de 1713 es poden trobar a: BC, F. Bon. 673 i 674. Sobre el paper dels ambaixadors catalans durant la Guerra de Successió vegeu: J. ALBAREDA, *El «cas dels catalans». La conducta dels aliats arran de la Guerra de Successió (1705-1742)*, Fundació Noguera, Barcelona, 2005, pp. 145-169.

29. AHCB, Consell de Cent, Lletres comunes, 1713, 1B-X-126, n.185, 28 de desembre de 1713.

30. AHCB, Manuscrits, Cartes de Pau Ignasi Dalmases, 1713-1714, Ms.B-95, p. 187-189, 29 de desembre de 1713. En aquesta ocasió, Pau Ignasi Dalmases escrivia a Ramon Vilana Perles des de La Haia, on s'havia traslladat temporalment. Una edició d'aquestes cartes es troba a: E. SERRA I PUIG (coord.), *La Junta General de Braços de 1713. L'ambaixada Dalmases i altra documentació (1713-1714)*, Generalitat de Catalunya, Barcelona, 2008, pp. 197-600.

31. AHCB, Manuscrits, Cartes de Pau Ignasi Dalmases, 1713-1714, Ms. B-95, p. 202-204, 22 de gener de 1714. Pau Ignasi de Dalmases es referia al *Diario del sitio y defensa de Barcelona* publicat el dia 11 de desembre de 1713. BC, F. Bon. 676.

32. AHCB, Consell de Cent, Lletres comunes, 1714, 1B-X-127, n. 250, 8 de juny de 1714.

foren publicades immediatament. Segons Francesc de Castellví, la matinada següent ja circulaven impreses per Barcelona, mentre que al vespre va sortir un vaixell del port amb 1.000 exemplars per repartir per tot Catalunya.³³

Segons Santiago Albertí, en la tasca de treure les cartes reials fora de les muralles de Barcelona hi va tenir un paper destacat el servei d'espionatge.

*Les cartes rebudes foren impreses immediatament i repartides a la població. Els serveis d'intel·ligència, per l'hàbil Salvador Lleonart, farien en poc temps un gran escampall de còpies per tot el país.*³⁴

Fins i tot, tal com assegurava el *Diario del sitio y defensa de Barcelona*, la matinada del dia 24 d'abril un grup de fusellers es va apropar a les línies enemigues per llançar-hi algunes còpies de les cartes:

*Antes de amanecer se avanzaron nuestros fusileros al cordón de los enemigos, introduxeron algunas copias de las Reales cartas, para certificarlos del motivo y causa del alborozo de la plaza. Luego les dieron una carga cerrada y se restituyeron a sus puestos.*³⁵

Segons explicava el mateix número de la gasetta, el coronel Sebastià Dalmau, per ordre del general Antoni de Villaruel i amb el vistiplau dels consellers de Barcelona, va apropar-se fins a les línies enemigues per informar els comandaments de l'exèrcit francès de la signatura de la pau i lliurar-los uns quants exemplars de les cartes.³⁶

La visita de Dalmau als quaters francesos fou recollida en una notícia manuscrita, datada al camp de Barcelona el 2 de maig de 1714, que s'ha conservat entre la correspondència rebuda pel Consell de Cent. Segons aquesta nota, l'efecte propagandístic del repartiment de les cartes reials fou considerable.

*Aviendo Dalmau dado algunas copias de las cartas del Emperador que avian echo imprimir, se volvió. Las cartas del Emperador a los Comunes han echo mucho daño en el país, por las voces que de ellas han esparcido los sediciosos.*³⁷

Òbviament, les cartes de l'Emperador van arribar també a mans dels comandaments de l'exèrcit hispànic, tal com assegurava una altra notícia manuscrita, conservada també entre la correspondència municipal.

*Viernes, 28 de abril [de 1714]. Por los desertores se ha sabido ser el motivo de las salvas que hisieron los de la ciudad: las cartas que el señor Archeduque y Archeduqueza enviaron a los comunes, cuyas copias mas importantes a su idea remito, que aunque ay dos mas de cada uno, estas son el fundamento de ellos, las quales ha traído un oficial desertor de la plaza.*³⁸

A partir de juliol de 1714, quan el duc de Berwick va agafar el comandament de l'exèrcit borbònic i les condicions del setge es van endurir, el govern català va incrementar també l'activitat propagandística, amb l'objectiu d'aixecar el país. El 30 de juliol, els consellers van fer una crida a tots els pobles i ciutats, exhortant-los a acudir en defensa de la capital. Aquest missatge fou publicat al *Diario del sitio y defensa de Barcelona* i també imprès per separat. Uns dies després, amb el mateix objectiu, fou publicada també una carta escrita suposadament per un personatge anònim que vivia en algun lloc de l'interior, el qual assegurava que havia rebut la crida feta pels consellers.

En lo retiro de una aldea que-m preserva del rigor que oprimeix a Barcelona, he vist la carta circular que ha donat al públich la Excel·lentíssima Ciutat, prevenint a todas las Il·lustres ciutats, vilas y llocs de Catalunya lo evident y conegut perill que a tot lo Principat amenaça si tos sos naturals no procuran aprovechar-se de la ocasió y sens desperdicar lo temps concórrer al socorro, antes que lo furor enemich

33. F. DE CASTELLVÍ, *Narraciones históricas*, vol.4, Fundación Francisco Elias de Tejada, Madrid, 2002, p. 41. Les cartes reials rebudes per la Generalitat i el Braç Militar foren impreses per Rafael Figueró. BC, F. Bon 4679 i BUB, C-240/1/3-19. Les que va rebre el Consell de Cent, en canvi, les va imprimir Joan Pau Martí. BUB, C-240/1/3-20. Les cartes foren també reproduïdes en el *Diario del sitio y defensa de Barcelona* publicat el 26 d'abril de 1714. BC, F. Bon. 688.

34. S. ALBERTÍ, *L'Onze de setembre*, Albertí editor, Barcelona, 1977, p. 217.

35. *Continuación del diario del sitio y defensa de Barcelona, publicada en esta plaza día 9 de mayo 1714*. BC, F. Bon. 689.

36. *Ibidem*.

37. AHCB, Consell de Cent, Lletres comunes, 1714, 1B-X-127, n. 167.

38. AHCB, Consell de Cent, Lletres comunes, 1714, 1B-X-127, n. 162, 2 de maig de 1714.

*conseguesca la total ruïna de una capital, en la conservació de la qual està vinculada la de tot lo Principat.*³⁹

La propaganda repartida pel Consell de Cent va tenir una immediata resposta per part del duc de Berwick. El 6 d'agost de 1714 el general borbònic va fer publicar un edicte en el qual ordenava penjar totes les persones que anessin armades pel país.

*Haviendo llegado a nuestra noticia que de parte de la ciudad de Barcelona se habían esparcido en el paiz algunos papeles perniciosos impresos, solicitando la última ruina de este Principado y amonestando con ellos a las villas y lugares de él a tomar las armas contra las tropas de las dos Coronas, (...) ordenamos y mandamos a todos los comandantes de los puestos y demás oficiales de este ejército, que quantos de dichos sediciosos y rebeldes caerán en sus manos (...) manden ahorcarlos al instante sin remission alguna.*⁴⁰

De fet, tan bon punt l'exèrcit borbònic va ocupar Barcelona, el setembre de 1714, Berwick va posar els instruments propagandístics sota el seu control. Així, Rafael Figueró fou privat immediatament de l'ofici d'impressor reial, un privilegi que va ser concedit a Josep Texidó, un impressor barceloní que s'havia mostrat fidel a Felip V durant el conflicte. D'aquesta manera, Texidó fou l'encarregat de publicar la notícia que, amb el títol de *Relación distinta de lo sucedido en la entrada de las armas de su Magestad en Barcelona, desde 11 hasta 19 del corriente*, narra l'assalt final de les tropes borbòniques sobre Barcelona.⁴¹

Conclusions

La decisió de la Junta de Braços d'ordenar la publicació d'una gasetta durant el setge de Barcelona de 1713-1714 –o bé pamflets d'opinió com el *Despertador de Catalunya*– mostra la importància que va tenir la propaganda com a instrument de resistència. El govern, en aquest sentit, va tenir molt clar, des de bon principi, la necessitat d'utilitzar la premsa per explicar al món què passava a Barcelona.

D'aquesta manera, les autoritats catalanes, valent-se dels agents i ambaixadors que residien a l'estranger, feien arribar les gasettes i els pamflets a les capitals dels governs aliats –Londres, Viena i La Haia– amb l'objectiu de donar a conèixer la situació que es vivia a Catalunya i, a la vegada, procurar influir en l'opinió pública europea en favor de la causa dels catalans.

D'una forma semblant, gràcies a l'acció dels espies, la premsa publicada a Barcelona era repartida també arreu del país, amb la finalitat de mantenir viu l'esperit de resistència i fer una crida als catalans a acudir en defensa de la capital. A més, les gasettes publicades per Figueró pretenien també influir en l'estat d'ànim dels soldats de l'exèrcit borbònic. És per això que, sovint, aprofitant els atacs contra els cordons que envoltaven Barcelona, les gasettes i altres impresos eren escampats a l'altra banda de les línies enemigues.

Per tant, l'activitat dels ambaixadors, dels agents i dels espies, afegida a l'existència d'una efectiva xarxa de correu, foren els elements que van permetre que durant la Guerra de Successió la informació es convertís en una potent arma propagandística. Finalment, cal tenir en compte que l'ús de la premsa com a instrument de resistència fou possible perquè a Barcelona hi havia una important indústria editorial –encapçalada per l'impressor Rafael Figueró– que gaudia d'una llarga experiència en la publicació de gasettes.

39. Carta escrita per lo fervorós zel de un vertader cathalà que desde son retiro clama ab entranyable amor; desitjant estampar la veritat en lo intim dels cors cathalans per facilitar la gloriosa victòria, que ab la Divina assistència se dehuén tots promètrer de sos enemichs. BUB, B-45/3/21. La carta enviada pel Consell de Cent el 30 de juliol de 1714 figura reproduïda a: *Continuación del diario del sitio y defensa de Barcelona, publicada en esta plaza a 10 de agosto de 1714*. BC, F. Bon. 701.

40. BC, F. Bon. 15765.

41. Arxiu i Biblioteca Episcopal de Vic (ABEV), Varis 211, 144.